
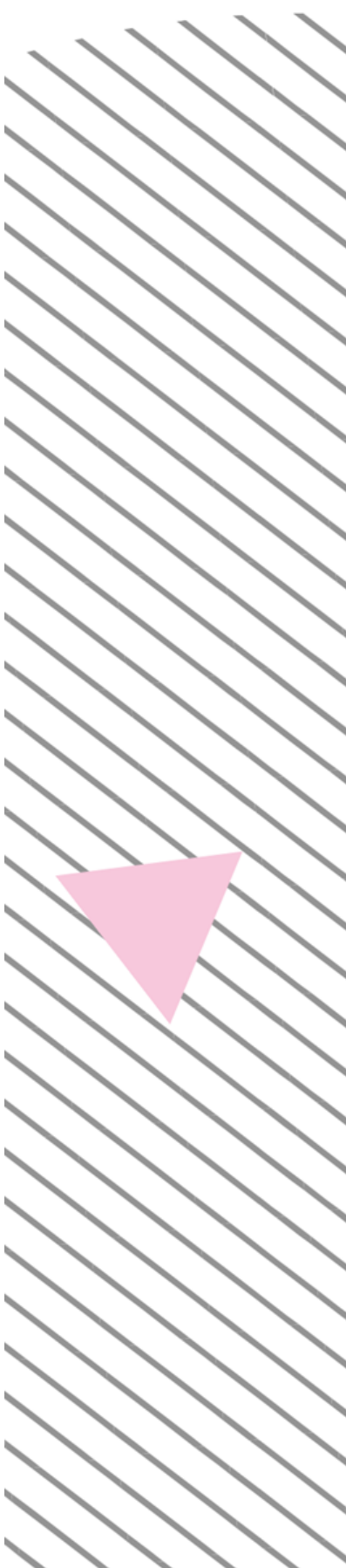

RAPORT CENTRUM
BADAŃ NAD
UPRZEDZENIAMI

Zmiany postaw Polaków wobec muzułmanów i ich związek z poglądami politycznymi na przestrzeni lat 2014 - 2021

Emil Lisiecki

Maj 2024

Liczba wyznawców islamu mieszkających w Polsce — zależnie od źródła i metody szacowania — może wahać się od kilku do kilkudziesięciu tysięcy, a zatem nawet według najwyższych szacunków muzułmanie stanowią marginalną część polskiego społeczeństwa.¹ Śladowa liczebność muzułmanów kontrastuje ze szczególnie wysoką niechęcią Polaków skierowaną wobec tej grupy. Badania opinii publicznej CBOS wskazują, że muzułmanie są najmniej lubianą przez Polaków grupą wyznaniową.^{2 3} Podobnie w badaniach stosunku do innych narodów Polacy największą niechęcią darzą Arabów — grupę etniczną najsilniej kojarzoną z islamem.^{4 5 6 7 8} Jednocześnie niewielka część badanych deklaruje osobisty kontakt z muzułmanami (12% w 2015; 14% w 2019),^{2 3} a więc przekonania większości Polaków na temat tej grupy nie są wynikiem osobistych doświadczeń. Obraz muzułmanina w świadomości społecznej Polaków jest kształtowany głównie przez media, które najczęściej przedstawiają wyznawców islamu w negatywnym świetle.¹ Doniesienia o zamachach terrorystycznych islamskich fundamentalistów w krajach zachodnich przyczyniły się do stereotypizacji islamu i jego wyznawców jako odznaczających się szczególnym ekstremizmem, skłonnością do przemocy i

---

¹ Pędziwiatr, K. (2020). Transformacje postaw wobec Arabów w społeczeństwie polskim z perspektywy członków społeczności arabskiej i muzułmańskiej. *Studia Humanistyczne AGH*, 19(2), 89–106.

² Centrum Badania Opinii Społecznej. (2015). *Postawy wobec islamu i muzułmanów*. Warszawa: CBOS.

³ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2019). *Postawy wobec islamu i muzułmanów*. Warszawa: CBOS.

⁴ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2016). *Stosunek do innych narodów*. Warszawa: CBOS.

⁵ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2017). *Stosunek do innych narodów*. Warszawa: CBOS.

⁶ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2018). *Stosunek do innych narodów*. Warszawa: CBOS.

⁷ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2020). *Stosunek do innych narodów*. Warszawa: CBOS.

⁸ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2021). *Stosunek do innych narodów*. Warszawa: CBOS.

brakiem tolerancji. Z kolei relacje medialne wokół kryzysu migracyjnego w Europie w 2015 roku często przedstawiały przybyszy z krajów arabskich jako zagrożenie nie tylko dla bezpieczeństwa publicznego, ale również kultury krajów przyjmujących, podkreślając postrzegany konflikt między wartościami islamu a wartościami europejskimi. Właśnie w 2015 roku obawy związane z kryzysem migracyjnym i terroryzmem zostały nagłośnione w polskich mediach jako część kampanii wyborczych, często z ksenofobicznym wydźwiękiem, popularyzując antymuzułmańskie narracje w dyskursie publicznym.⁹ Oprócz tradycyjnych mediów (telewizja, prasa) można tu również zauważyć istotną rolę Internetu, gdzie wielu użytkowników, zwłaszcza tych młodych, spotyka się z mową nienawiści skierowaną przeciw muzułmanom.^{10 11}

Celem tego raportu jest porównanie postaw Polaków wobec muzułmanów na przestrzeni lat 2014 – 2021. Pod uwagę zostanie wzięta również rola preferencji politycznych w kształtowaniu postaw antymuzułmańskich.

Wszystkie wspomniane tu sondaże mierzyły postawy względem islamu i jego wyznawców za pomocą sześciu pytań ze skróconej skali Imhoffa i Recker.¹² Trzy z nich dotyczą islamofobii, czyli uprzedzeń i dyskryminacji skierowanej wobec

---

⁹ Pędziwiatr, K. (2016). Islamophobia in Poland. National Report 2015. W: F. Hafez & E. Bayrakli (Red.), *European Islamophobia Report 2015* (s. 423–441). Stambuł: SETA.

¹⁰ Bilewicz, M., Marchlewska, M., Soral, W., & Winiewski, M. (2014). Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.

¹¹ Winiewski, M., Hansen, K., Bilewicz, M., Soral, W., Świdorska, A., & Bulska, D. (2017). Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.

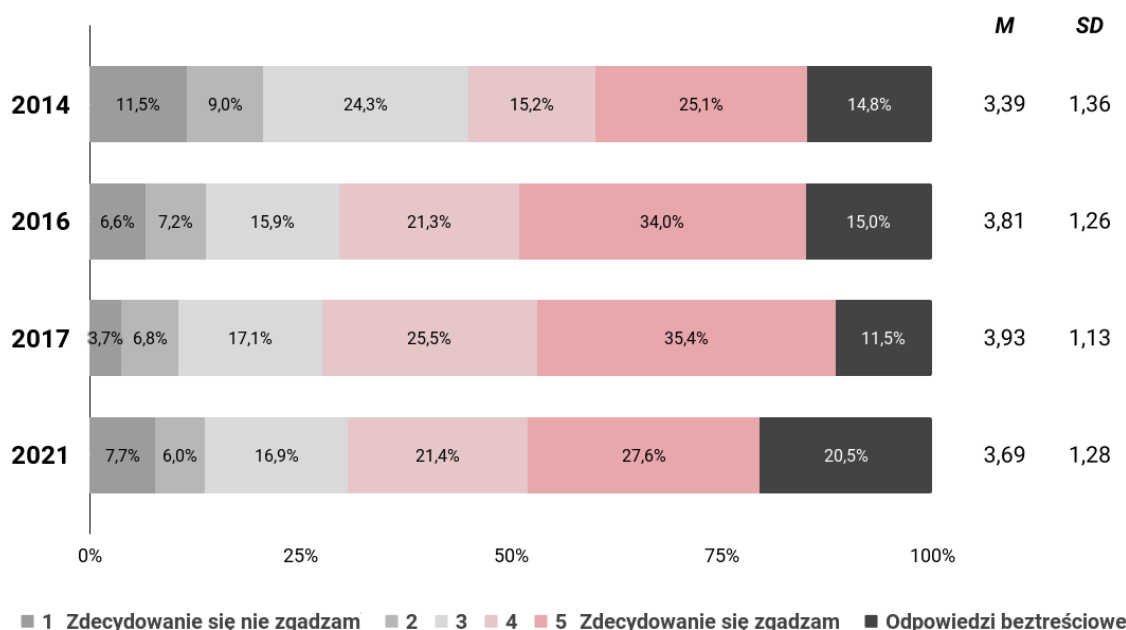
¹² Imhoff, R., & Recker, J. (2012). Differentiating Islamophobia. Introducing a new scale to measure Islamoprejudice and secular Islam critique. *Political Psychology*, 33(6), 811–824.

Polskie tłumaczenie skali: Bilewicz, M., Marchlewska, M., Soral, W., & Winiewski, M. (2014). Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.

muzułmanów. Pozostałe trzy pytania odnoszą się do świeckiej krytyki islamu, czyli krytycznego nastawienia wobec fundamentalistycznych i antydemokratycznych praktyk obowiązujących w niektórych krajach muzułmańskich. Zdaniem autorów oryginalnej skali krytykę fundamentalizmu islamskiego można bowiem uznać za postawę o odrębnym podłożu psychologicznym od islamofobii, gdzie ta druga bazuje na szkodliwych stereotypach i irracjonalnym strachu. Na wykresach 1-6 widnieją rozkłady procentowe odpowiedzi na te pytania, wraz z ich uśrednioną wartością i odchyleniem standardowym (pomijając odpowiedzi beztreściowe).

Rysunek 1. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie wraz ze średnią (*M*) i odchyleniem standardowym (*SD*) w latach 2014 – 2021. Odpowiedzi beztreściowe = *Trudno powiedzieć / Odmowa odpowiedzi.*

Islam jest archaiczną religią, która nie może się dostosować do naszych czasów

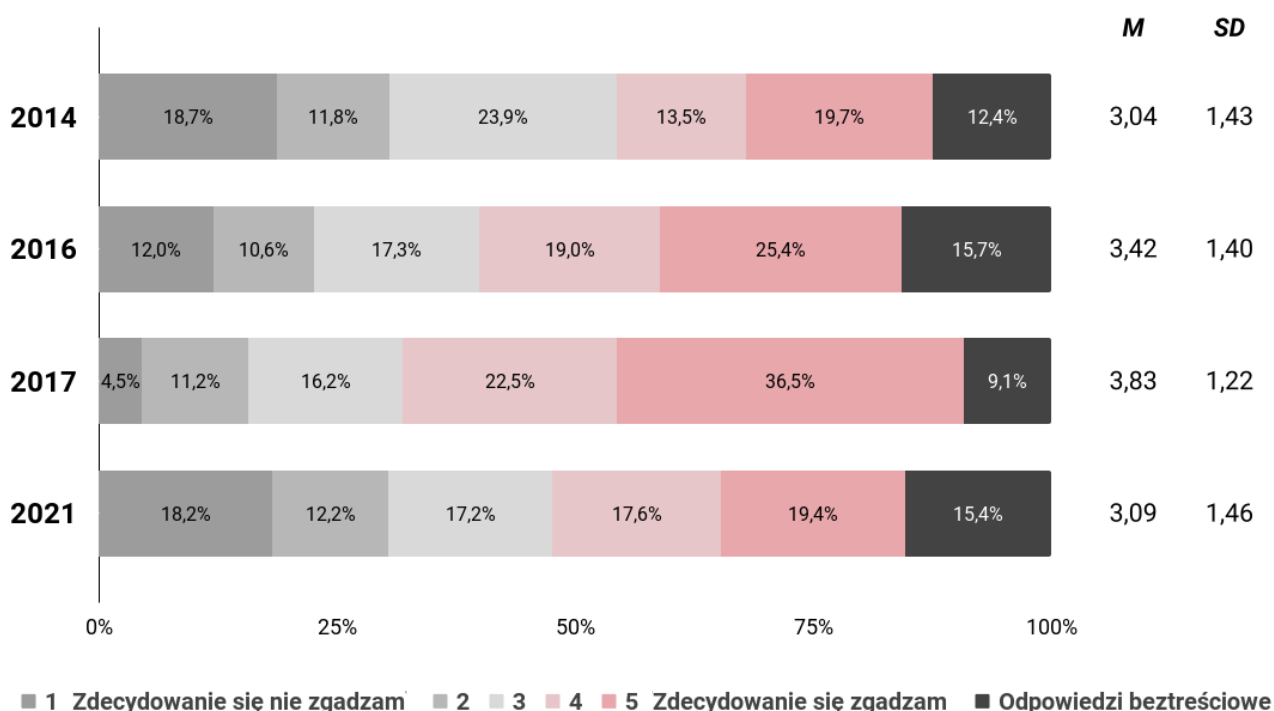

Średnie odpowiedzi dla pierwszego itemu z podskali islamofobii były ogólnie wyższe od środka skali — uśredniona wartość wszystkich odpowiedzi z czterech badań ($N = 3462$) wyniosła 3,71 ($SD = 1,27$) — wskazując na tendencję do zgody ze stwierdzeniem (por. Wykres 1). Tendencja ta była najmniejsza w 2014

roku i stopniowo większa w następnych dwóch badaniach, obniżając się nieco w roku 2021.

Rysunek 2. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie ze średnią (*M*) i odchyleniem standardowym (*SD*) lat 2014-2021. Odpowiedzi beztreściowe = *Trudno powiedzieć* / Odmowa odpowiedzi.

Muzułmanie i ich religia są tak różni od nas, że nie powinni mieć dostępu do wszystkich stanowisk w społeczeństwie.

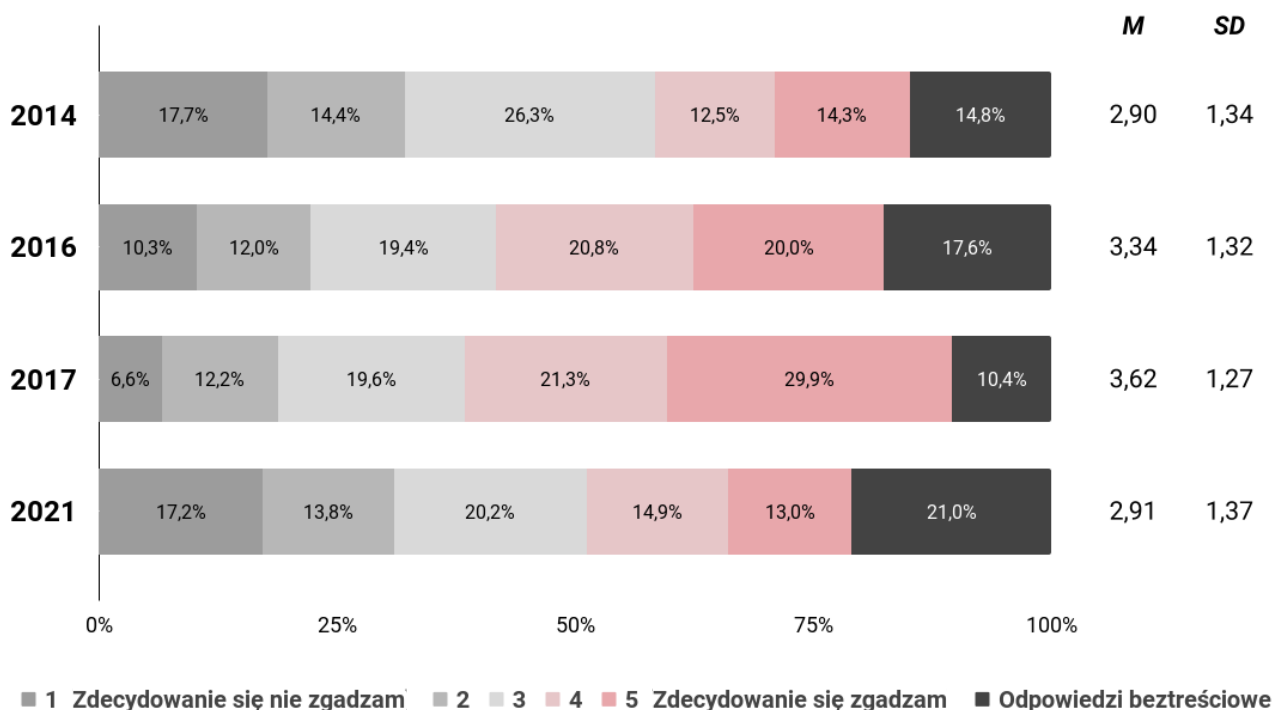

Odpowiedzi ankietowanych w drugim itemie nie różniły się istotnie od środka skali w 2014 i 2021 roku, wskazując na równomierny rozkład odpowiedzi pozytywnych, negatywnych i neutralnych.¹³ Ankietowani byli za to bardziej przychylni stwierdzeniu w pozostałych latach, szczególnie w roku 2017, kiedy ponad połowa badanych udzieliła odpowiedzi twierdzących (por. Wykres 2). Łączna średnia ze wszystkich odpowiedzi liczonych razem ($N = 3555$) wyniosła 3,35 ($SD = 1,41$).

¹³ Odpowiednio $t(881) = 0,87$; $p = 0,38$ w 2014 r. i $t(855) = 1,79$; $p = 0,07$ w 2021 r.

Rysunek 3. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie ze średnią (*M*) i odchyleniem standardowym (*SD*) lat 2014-2021. Odpowiedzi beztreściowe = *Trudno powiedzieć / Odmowa odpowiedzi*.

W porównaniu z wyznawcami innych religii muzułmanie są raczej prymitywni.*

*W sondażu z 2014 pytanie brzmiało "W porównaniu z innymi religiami muzułmanie są raczej prymitywni."

Podobnie jak w poprzednim zestawieniu, wyniki dla ostatniego itemu podskali islamofobii nie różniły się statystycznie od środka skali w latach 2014 i 2021,¹⁴ za to w roku 2016 i — jeszcze bardziej — w roku 2017 ankietowani byli bardziej skłonni zgodzić się ze stwierdzeniem (por. Wykres 3). Średnia ze wszystkich odpowiedzi (*N* = 3441) w tym wypadku wyniosła 3,20 (*SD* = 1,36). W każdym sondażu ankietowani najbardziej zgadzali się ze stwierdzeniem "Islam jest archaiczną religią, która nie może się dostosować do naszych czasów," a najmniej

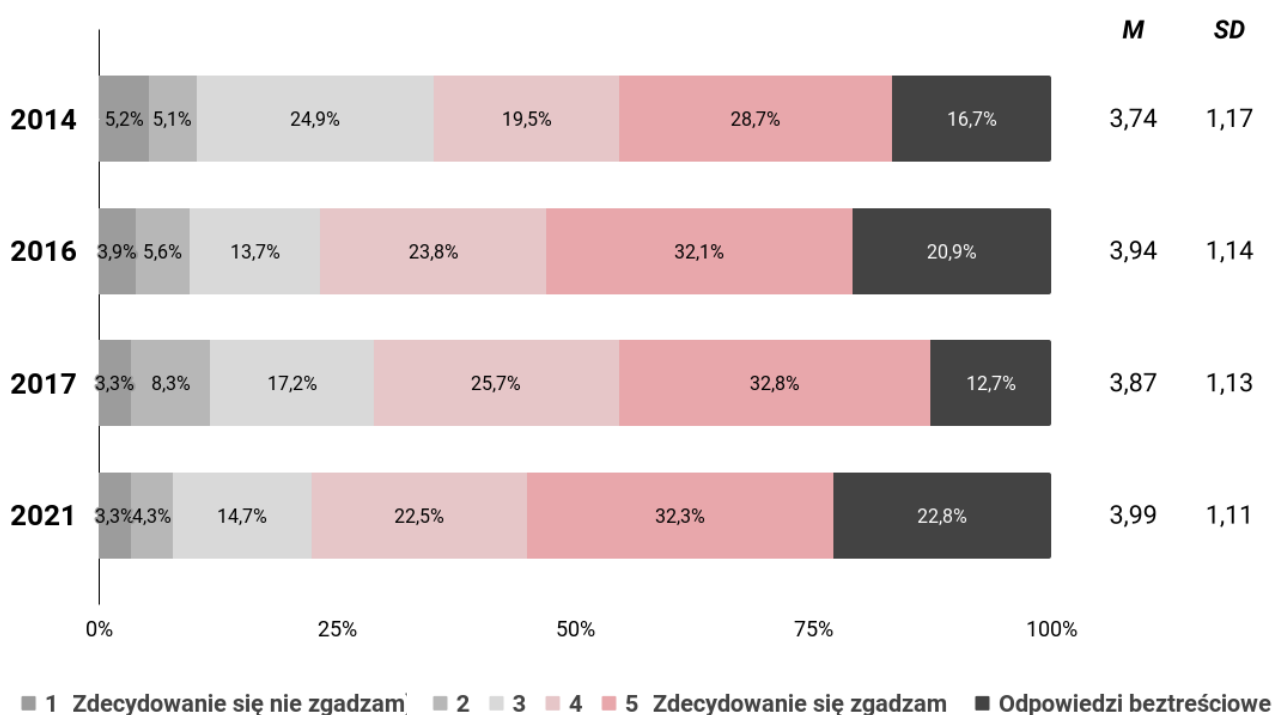
¹⁴ Odpowiednio $t(857) = -2,21; p = 0,27$ w 2014 r. i $t(795) = -1,09; p = 0,28$ w 2021 r.

ze stwierdzeniem "W porównaniu z wyznawcami innych religii muzułmanie są raczej prymitywni." Podsumowując, rozkłady procentowe jednoznacznie wskazują na negatywne nastawienie badanych względem muzułmanów.

Przechodząc do itemów drugiej podskali, można zauważyć, że ankietowani byli ogółem bardziej skłonni zgodzić się ze stwierdzeniami dotyczącymi racjonalnej krytyki fundamentalizmu niż ze stwierdzeniami dotyczącymi islamofobii.

Rysunek 4. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie ze średnią (*M*) i odchyleniem standardowym (*SD*) lat 2014-2021. Odpowiedzi beztreściowe = *Trudno powiedzieć* / Odmowa odpowiedzi.

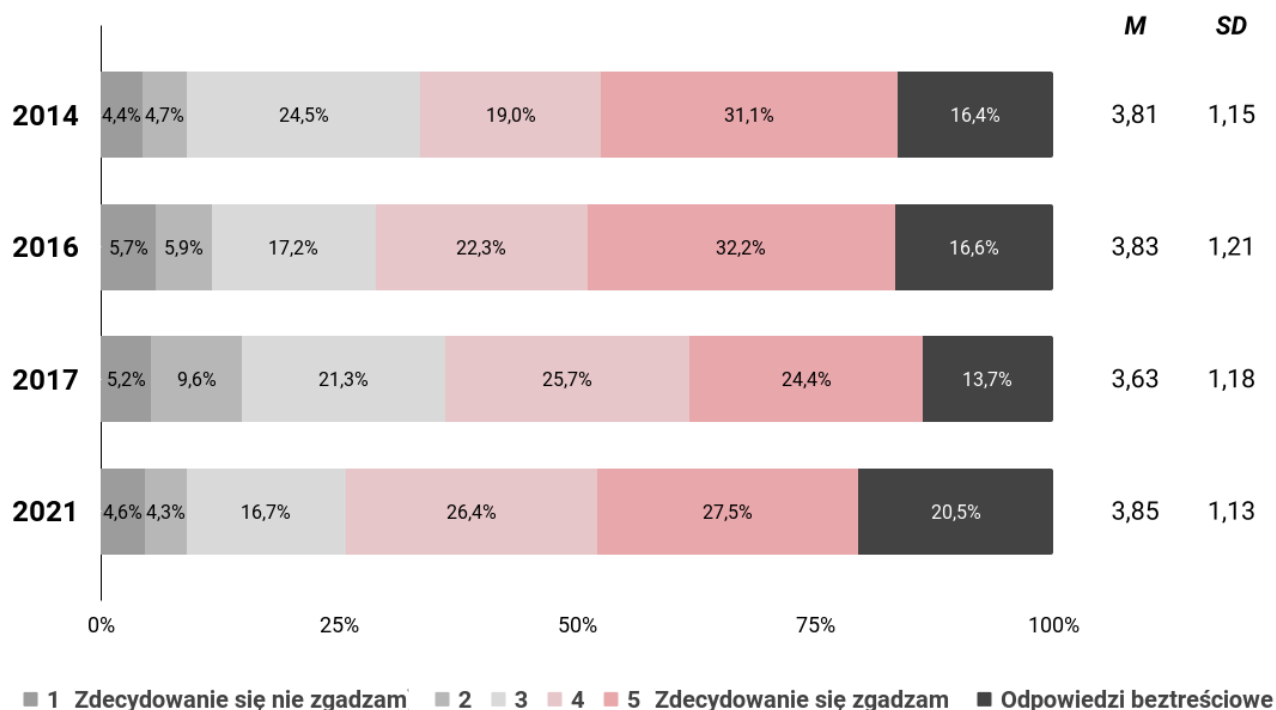
Rozdzielenie religii od państwa, tak jak to jest w krajach zachodnich, przyniosłoby postęp w wielu islamskich krajach.

Blisko połowa ankietowanych w 2014 roku i ponad połowa ankietowanych w pozostałych latach zgodziła się z pierwszym itemem podskali krytyki (por. Wykres 4). Średnia tych odpowiedzi liczona ze wszystkich czterech badań (*N* = 3345) wyniosła 3,88 (*SD* = 1,14).

Rysunek 5. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie ze średnią (*M*) i odchyleniem standardowym (*SD*) lat 2014-2021. Odpowiedzi beztreściowe = *Trudno powiedzieć / Odmowa odpowiedzi*.

Powinniśmy popierać muzułmanów odcinających się od fundamentalistycznych interpretacji islamu.

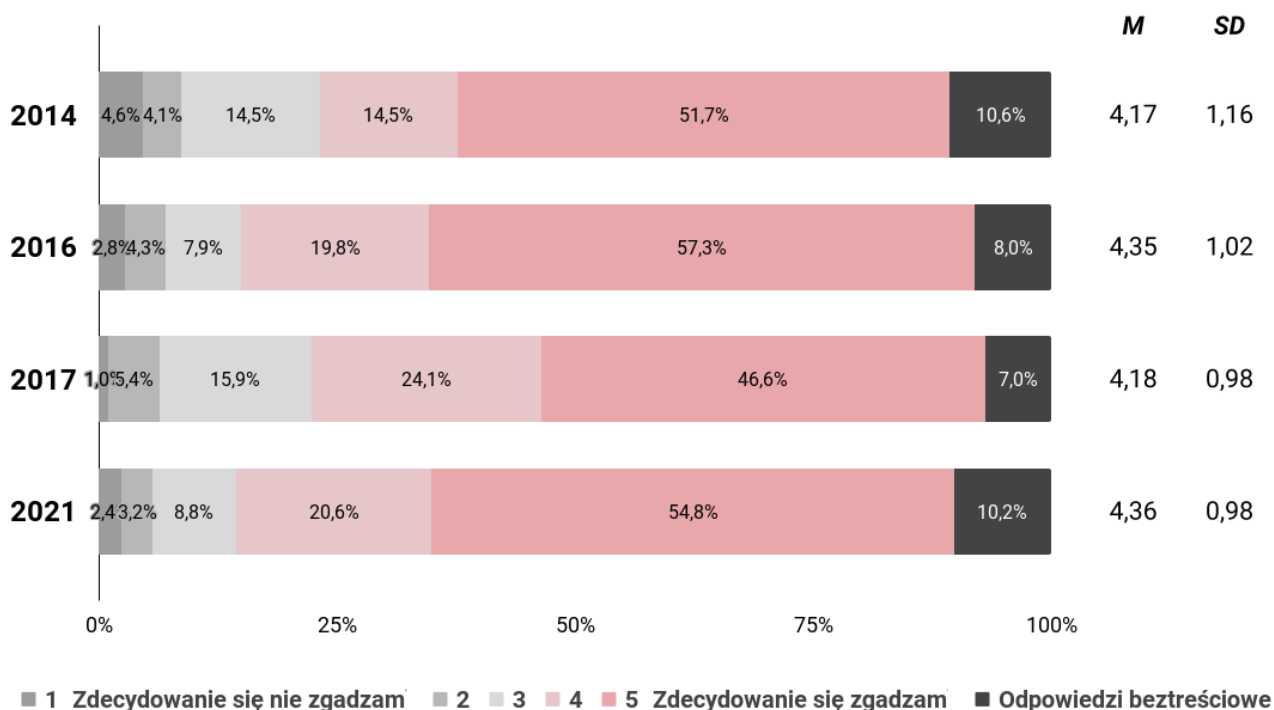

Również w przypadku drugiego stwierdzenia z podskali krytyki można zaobserwować konsekwentną tendencję do udzielania odpowiedzi twierdzących, której w każdym badaniu udzieliła przynajmniej połowa ankietowanych (por. Wykres 5). Łączna średnia z tych odpowiedzi ($N = 3406$) wyniosła 3,78 ($SD = 1,17$).

Rysunek 6. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie ze średnią (*M*) i odchyleniem standardowym (*SD*) lat 2014-2021. Odpowiedzi beztreściowe = *Trudno powiedzieć / Odmowa odpowiedzi*.

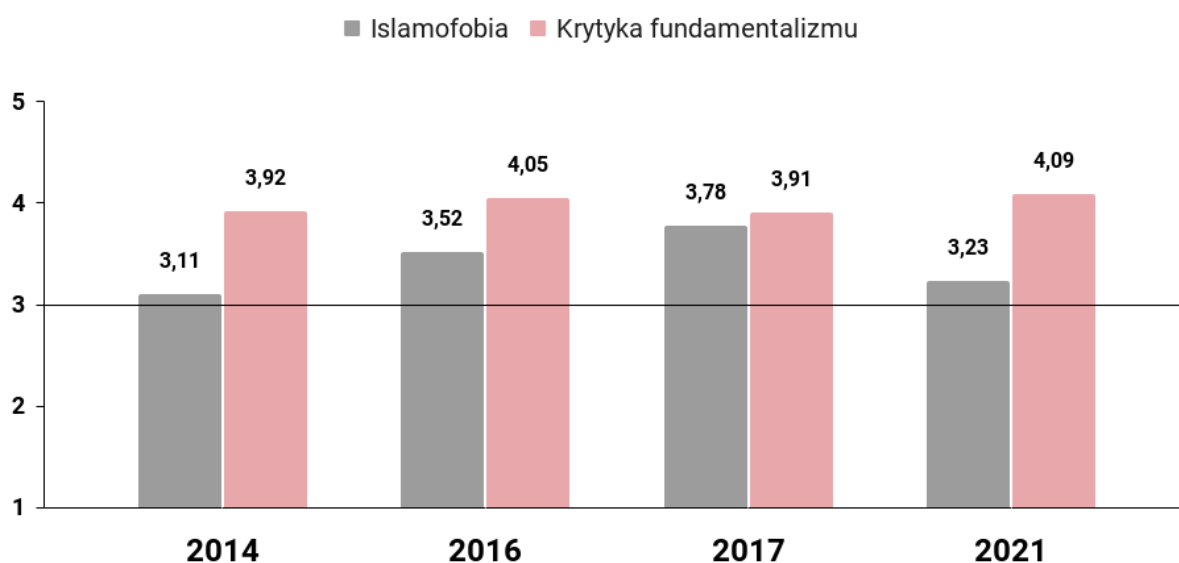
To skandaliczne, że w niektórych krajach islamskich karze się ludzi za nieprzestrzeganie zasad religii.

Ankietowani najbardziej zgadzali się ze stwierdzeniem krytykującym kary za łamanie zasad islamu. W każdym sondażu zdecydowana większość badanych zgodziła się z powyższym stwierdzeniem (por. Wykres 6). Wspólnie liczona średnia z tych odpowiedzi ($N = 3728$) wyniosła aż 4,27 ($SD = 1,04$). W każdym sondażu ankietowani byli znacznie bardziej skłonni zgodzić się z tym stwierdzeniem, niż z pozostałymi itemami z obydwu podskal. Ponadto w każdym badaniu udział odpowiedzi beztreściowych dla tego stwierdzenia był najmniejszy spośród wszystkich itemów obydwu podskal, co wskazuje, że uczestnikom było łatwiej ustosunkować się do przedstawionego problemu. Może to być wynikiem tego, że praktyki, do których nawiązuje stwierdzenie są bardzo rzadko spotykane w świeckich krajach europejskich.

Elementy obydwu skal zostały uśrednione aby otrzymać wskaźniki poziomu islamofobii i krytyki fundamentalizmu islamskiego. Wykres 7 przedstawia średni poziom obydwu zmiennych na podstawie danych z czterech badań. Niezmiennie na przestrzeni lat średni poziom krytyki był wyższy od średniego poziomu islamofobii. W każdym badaniu różnica ta była istotna statystycznie ($p < 0,001$).¹⁵ Jednocześnie we wszystkich próbach te dwie zmienne pozytywnie korelowały ze sobą, czyli poziom jednej zmiennej rósł wraz ze wzrostem drugiej zmiennej. W każdym badaniu współczynnik korelacji był istotny statystycznie na poziomie $p < 0,001$, jego siła była umiarkowana w roku 2017 ($r = 0,44$), a słabsza w latach 2014 ($r = 0,29$), 2016 ($r = 0,22$) i 2021 ($r = .17$).

Rysunek 7. Średni poziom islamofobii i krytyki fundamentalizmu islamskiego lat 2014-2021.

¹⁵ Chronologicznie: $t(891) = 19,44$; $p < 0,001$ w 2014 r.; $t(960) = 13,02$; $p < 0,001$ w 2016 r.; $t(953) = 3,92$; $p < 0,001$ w 2017 r.; $t(887) = 17,43$; $p < 0,001$ w 2021 r.

Zmiany w poziomie krytyki między badaniami są stosunkowo niewielkie, w porównaniu z dosyć dużymi skokami w poziomie islamofobii, zaczynając od znacznego wzrostu z roku 2014 na rok 2016. Okres dzielący te dwa badania był czasem istotnych przemian w społecznym postrzeganiu islamu i jego wyznawców, zarówno w Polsce jak i na całym świecie. Na początku 2015 roku na terenie Francji doszło do śmiertelnego ataku islamskich ekstremistów na redakcję francuskiego tygodnika Charlie Hebdo, co również w Polsce rozbudziło strach przed potencjalnym zagrożeniem w postaci terroryzmu. Rok 2015 był również okresem masowych migracji ludności z krajów arabskich do Europy, co w połączeniu z obawami przed islamskim ekstremizmem wzbudziło narastającą falę antyimigranckich i antymuzułmańskich nastrojów w społeczeństwie. W Polsce te obawy zostały wykorzystane w kampaniach wyborczych jako narzędzie politycznej mobilizacji, co przyczyniło się do rozpowszechnienia uprzedzeń względem islamu i jego wyznawców wśród Polaków.¹⁶ W badaniu Stefaniak przeprowadzonym w sierpniu 2015 r. — okres przypadający między wyborami prezydenckimi (maj) i parlamentarnymi (październik) — znaczna część polskich ankietowanych dostrzegła w muzułmanach zagrożenie w postaci terroryzmu, różnic kulturowych, a także potencjalnej rywalizacji o zasoby, takie jak miejsca pracy. Fala antymuzułmańskich przekazów medialnych, protestów, ataków i wypowiedzi polityków ciągnęła się również przez rok 2016, normalizując strach i niechęć wobec tej mniejszości w świadomości społecznej.¹⁷ Nie dziwi zatem kolejny wzrost nasilenia islamofobii w 2017 roku, jaki można zaobserwować w wynikach CBU (por. Wykres 7).

---

¹⁶ Pędziwiatr, K. (2016). Islamophobia in Poland. National Report 2015. W: F. Hafez & E. Bayrakli (Red.), *European Islamophobia Report 2015* (s. 423–441). Stambuł: SETA

¹⁷ Pędziwiatr, K. (2017). Islamophobia in Poland. National Report 2016. W: F. Hafez & E. Bayrakli (Red.), *European Islamophobia Report 2016* (s. 411–443). Stambuł: SETA.

Natomiast w sondażu przeprowadzonym na przełomie lat 2021 i 2022 poziom islamofobii znacznie spadł w porównaniu do danych z 2017 roku. Przyczyn tego spadku można upatrywać się w kilku czynnikach. Na początek warto zaznaczyć, że odstęp między ostatnimi dwoma sondażami wynosił ponad 4 lata, co daje wystarczająco czasu na znaczące zmiany w społeczeństwie i świecie. Naturalnie z biegiem czasu problemy uchodźstwa i terroryzmu zostały przyćmione przez inne kryzysy (największym z nich niewątpliwie była pandemia COVID-19), częściowo tracąc zarówno swoją sensacyjną wartość dla mediów jak i potencjał mobilizacyjny dla polityków. W rezultacie w kolejnych latach obawy przed muzułmańskimi uchodźcami nie grały aż tak istotnej roli w polskim dyskursie społecznym, jak miało to miejsce w szczytowym okresie od 2015 do 2017 roku. Jednakże w roku 2021 postawy antymuzułmańskie i antyuchodźcze znalazły kolejny punkt zaczepienia w kryzysie na granicy polsko-białoruskiej, kiedy władze Białorusi rozpoczęły zorganizowane przerzuty uchodźców z krajów arabskich na terytorium Polski. Wspomniany kryzys w pewnym stopniu przywrócił antymuzułmańskie nastroje z lat 2015–2017 (m.in. charakteryzowanie uchodźców jako “najeźdźców”), jednak udział władz Białorusi jako głównego inicjatora tych wydarzeń mógł sprawić, że większa część obaw została skierowana w stronę potencjalnego konfliktu zbrojnego z sąsiadującym państwem.¹⁸ Ponadto, autorzy sondażu CBOS dotyczącego opinii Polaków na temat kryzysu granicznego spekulują, że zmniejszenie liczby ataków terrorystycznych w imieniu islamskiego dżihadu w Europie, a także wydarzenia w Afganistanie (przejęcie władzy przez Taliban po wycofaniu wojsk amerykańskich), gdzie stacjonowały również Polskie jednostki wojskowe, mogły załagodzić stosunek do arabskich migrantów.¹⁹

---

¹⁸ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2021). Opinia publiczna wobec kryzysu na granicy z Białorusią. Warszawa: CBOS.

¹⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej. (2021). Opinia publiczna wobec uchodźców i sytuacji migrantów na granicy z Białorusią. Warszawa: CBOS.

Zmniejszenie nasilenia islamofobii może być też częścią ogólnej tendencji spadkowej w poziomie różnego rodzaju uprzedzeń, jaką można zaobserwować w wynikach Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2021.²⁰

Uwarunkowania polityczne

Ponieważ czynniki polityczne grały szczególną rolę w kształtowaniu antymuzułmańskich nastrojów na przestrzeni lat, kolejna część analizy została poświęcona związkowi między preferencjami politycznymi ankietowanych a ich stosunkiem wobec islamu i muzułmanów.

Wszystkie analizy wariancji wykazały istotny główny efekt typu zmiennej, wskazując, że poziom krytyki był zawsze większy od poziomu islamofobii, co zgadza się z wcześniejszymi analizami.²¹ Wykazano również istotny główny efekt poglądów politycznych dla danych z lat 2016, 2017 i 2021 — postawy osób prawicowych wobec islamu i muzułmanów były ogólnie bardziej negatywne od pozostałych grup — jednak w 2014 roku ten efekt nie osiągnął istotności statystycznej.²² Podobnie rzecz miała się w przypadku interakcji między typem zmiennej a poglądami politycznymi, która była istotna statystycznie we wszystkich zbiorach danych z wyjątkiem zbioru z roku 2014.²³ W każdym badaniu poziom islamofobii był najwyższy wśród osób prawicowych, niższy u centrystów, i

---

²⁰ Bulska, D., Winiewski, M., & Bilewicz, M. (Red.). (w druku). Uprzedzenia w Polsce. Postawy a ideologia polityczna. Warszawa: Liberi Libri.

²¹ Chronologicznie: $F(1, 728) = 306,93; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,28; F(1, 768) = 217,81; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,22; F(1, 748) = 13,36; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,02; F(1, 811) = 331,83; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,29$.

²² Chronologicznie: $F(2, 728) = 1,87; p = 0,16; \eta_p^2 = 0,005; F(2, 768) = 4,40; p < 0,05; \eta_p^2 = 0,01; F(2, 748) = 30,64; p < 0,05; \eta_p^2 = 0,08; F(2, 811) = 16,99; p < 0,05; \eta_p^2 = 0,04$.

²³ Chronologicznie: $F(2, 728) = 1,94; p = 0,15; \eta_p^2 = 0,005; F(2, 768) = 15,05; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,04; F(2, 748) = 8,46; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,02; F(2, 811) = 32,05; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,07$.

najniższy u osób lewicowych (por. Tabela 1). Z kolei poziom krytyki był najniższy wśród ankietowanych o poglądach centrowych a najwyższy u osób o poglądach lewicowych, z wyjątkiem roku 2017, w którym osoby lewicowe wyrażały najmniej krytyki, a najwięcej osoby prawicowe (por. Tabela 2).

Tabela 1

Poziom islamofobii zależnie od poglądów politycznych

	Lewicowe		Centrowe		Prawicowe	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
2014	2,98	1,26	3,03	1,07	3,20	1,22
2016***	3,12	1,31	3,42	1,10	3,61	1,08
2017***	3,36	1,05	3,72	1,03	4,09	0,94
2021***	2,88	1,25	3,08	1,19	3,68	1,11

*** $p < 0,001$

Tabela 2

Poziom krytyki fundamentalizmu islamskiego zależnie od poglądów politycznych

	Lewicowe		Centrowe		Prawicowe	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
2014	3,98	1,00	3,86	0,90	3,95	0,87
2016***	4,24	0,87	3,94	0,86	4,10	0,84
2017***	3,62	0,92	3,94	0,82	4,03	0,86
2021***	4,21	0,88	3,96	0,79	4,05	0,86

*** $p < 0,001$

Jak pokazują powyższe analizy, poglądy polityczne były istotnym czynnikiem warunkującym islamofobię i w mniejszym stopniu krytykę fundamentalizmu islamskiego w latach 2016, 2017 i 2021. Jedynie w pierwszym sondażu przeprowadzonym w 2014 roku poglądy polityczne nie były jeszcze istotnym statystycznie czynnikiem różnicującym postawy antymuzułmańskie, jak miało to miejsce w kolejnych latach. Na podstawie przedstawionych danych można zatem stwierdzić, że w Polsce nastawienia wobec islamu i muzułmanów uległy upolitycznieniu dopiero po wydarzeniach z 2015 roku, kiedy to problemy uchodźstwa i terroryzmu z jakimi zmagala się Europa stały się przedmiotem sporów w przed- i powyborczej debacie publicznej. Skutkiem tego jest narastająca polaryzacja polityczna w zakresie antymuzułmańskich uprzedzeń między osobami deklarującymi poglądy lewicowe, które cechują się umiarkowanym poziomem islamofobii, a osobami o poglądach prawicowych, u których uprzedzenia utrzymują się na relatywnie wysokim poziomie. Choć bowiem w 2021 roku nasilenie islamofobii było o wiele mniejsze niż w poprzednich sondażach, to różnica w poziomie tej zmiennej między osobami lewicowymi i prawicowymi była wówczas największa spośród wszystkich przeprowadzonych badań.

Metodologia badania

- Centrum Badań nad Uprzedzeniami od lat monitoruje antymuzułmańskie postawy Polaków jako część ogólnopolskich badań sondażowych. Sondaże na reprezentatywnych, losowo dobranych próbach osób dorosłych przeprowadzono w latach 2014 ($N = 1007$) i 2016 ($N = 1052$) we współpracy z Centrum Badania Opinii Społecznej, oraz ponownie w roku 2017 ($N = 1019$) i 2021 ($N = 1016$) w ramach trzeciej i czwartej edycji Polskiego Sondażu Uprzedzeń.
- Rzetelność podskali islamofobii była zadowalająca, zarówno liczona łącznie ze wszystkich sondaży ($\alpha = 0,81$), jak i osobno. Chronologicznie: $\alpha = 0,77$ w 2014 r.; $\alpha = 0,79$ w 2016 r.; $\alpha = 0,83$ w 2017 r.; $\alpha = 0,82$ w 2021 r. Rzetelność podskali krytyki fundamentalizmu islamskiego, była zadowalająca, zarówno liczona wspólnie ze wszystkich sondaży ($\alpha = 0,66$), jak i osobno. Chronologicznie: $\alpha = 0,63$ w 2014 r.; $\alpha = 0,66$ w 2016 r.; $\alpha = 0,71$ w 2017 r.; $\alpha = 0,65$ w 2021 r.
- Dla każdego badania przeprowadzona została analiza wariancji w schemacie mieszanym 2×3 , w której dwupoziomową zmienną wewnątrzgrupową był rodzaj postawy (islamofobia i krytyka), a trzypoziomową zmienną międzygrupową były poglądy polityczne. Badani zaznaczali swoje preferencje polityczne na siedmiopunktowej skali, gdzie 1 oznaczało poglądy *lewicowe*, a 7 — *prawicowe*. Na podstawie tej skali ankietowanych podzielono na grupę lewicową (odpowiedzi 1–3), centrową (odpowieź 4) i prawicową (odpowiedzi 4–7). We wszystkich badaniach występował zbliżony rozkład liczebności tych trzech grup.

Główne wnioski

- Dane zebrane na przestrzeni lat 2014–2021 udokumentowały kluczowe zmiany w nastawieniu Polaków wobec islamu i jego wyznawców. Świecka krytyka islamu była niezmiennie bardziej akceptowanym typem postaw, choć zmiany w jej zakresie nie były tak zróżnicowane, jak w przypadku islamofobii, której natężenie znacznie wzrosło w następstwie europejskiego kryzysu migracyjnego oraz serii ataków terrorystycznych w latach 2015–2016.
- Nastawienia wobec muzułmanów uległy upolitycznieniu nie wcześniej jak w 2016 roku. Wówczas zaczęły występować istotne różnice między ankietowanymi deklarującymi poglądy lewicowe, centrowe i prawicowe, które utrzymywały się również w latach 2017 i 2021.
- Pomimo narastającej polaryzacji w zakresie islamofobii, poziom tej zmiennej w roku 2021 przyjął wartość znacznie niższą niż w poprzednim sondażu — najbardziej zbliżoną do wyników sprzed przełomowych wydarzeń z 2015 roku.